

تحلیل و بررسی مبانی اقتصادی مدیریت سوءمصرف مواد مخدر سبک

احسان شریعتی فرد (نویسنده مسئول)

دانشجوی دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

eshariati013@gmail.com

شهرام ابراهیمی

دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

shahram.ebrahimi@gmail.com

قابل انتشار در دوره ۲۵، شماره ۶۶ (تابستان ۱۴۰۵) نشریه پژوهش‌های حقوقی

چکیده:

مسئله مواد مخدر و مصرف آن یکی از نگران‌ترین مسائل قرن حاضر در همه کشورهاست و برنامه مبارزه با اعتیاد و مواد مخدر در دستور کار دولت‌ها و مجامع بین‌المللی قرار گرفته است. نظام عدالت کیفری ایران در این راه به سیاست‌های کیفری و درمانی متوسل شد، اما هیچ کدام منتهی به کاهش میزان مصرف نگردید. با توجه به عدم توفیق سیاست‌های مذکور، امروزه اتخاذ راهبرد مبتنی بر مدیریت مصرف مواد مخدر سبک و کاهش آسیب با مبانی قوی اقتصادی جلب توجه کرده است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سوال می‌باشد که مدیریت مصرف مواد مخدر از چه مبانی اقتصادی تبعیت می‌کند؟ در پاسخ باید اذعان کرد، سیاست‌های مذکور چه در بعد کلان و چه در بعد خرد با شناخت کامل، راهکارهای گره‌گشا خود را ارائه می‌دهد. پژوهش حاضر به بررسی و تحلیل مبانی اقتصادی مدیریت سوءمصرف مواد مخدر سبک و مقایسه با سایر سیاست‌های درمانی و کیفری خواهد شد. تحقیق حاضر از نظر نوع و هدف کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی که با جمع‌آوری اطلاعات از طریق بررسی اسنادی و فیش برداری و رجوع به سایت‌ها و مقالات متعدد به رشته تحریر درآمده است.

کلمات کلیدی:

اقتصاد، سیاست، مبانی، مدیریت، مواد مخدر

مقدمه :

یکی از موضوعات مهم در عرصه ملی و بین‌المللی از چند دهه اخیر و بخصوص در عصر حاضر، پدیده سوء مصرف مواد مخدر و آثار زیان بار آن بر جوامع انسانی می باشد به شکلی که تمامی جوامع و بیشتر دولت ها بر این موضوع اتفاق نظر دارند که سوء مصرف مواد مخدر^۱ تهدیدی جدی برای نسل بشریت است و برای آن باید چاره ای اندیشید. این معضل دیرین دامن گیر، در دنیای امروزی، تقریباً در کلیه جوامع به طور روزافزونی قربانی می گیرد^۲ چنانچه برخی از نویسندگان، یکی از مشکلات جدی و حاد جوامع امروزی را سوء مصرف روزافزون مواد مخدر و داروهای روان گردان دانسته، و چند دهه اخیر را «عصر دارو» نام گذاری کرده اند^۳ با گسترش سوء مصرف مواد مخدر در سطح جهانی و عوارض ناشی از آن، بسیاری از کشور ها به فکر اتخاذ راهبرد و چاره ای در جهت کنترل این پدیده افتادند و در این راستا، سیاست های مختلفی به منصف ظهور رسیده است و هر یک بعد از مدتی به دلیل عدم دستیابی به اهداف خود، راه را برای راهبرد دیگر باز کردند.

اولین راهبرد اتخاذ شده کنترل مواد مخدر و سوء مصرف آن در قالب سیاست سخت کفیری در سطح بین‌المللی با تشکیل کنوانسیون در سال ۱۹۶۱ و ایجاد نهاد هیات بین‌المللی کنترل مواد مخدر (INCB) شکل گرفت.^۴ کنوانسیون مذکور، ممنوعیت کامل کشت غیر دارویی و مصرف مواد مخدر تا سال ۱۹۸۹ ایجاد کرد و همچنین برای اول بار فهرست مخدرهای ممنوعه را طبقه بندی و تدوین کرد. دیدگاه مقابله کفیری در سال ۱۹۷۱ با تشکیل کنوانسیون دیگری با افزایش چشم گیر توقف، بازرسی، حمله، دستگیری بدون اتهام و در نهایت حکم مرگ یا آزادی تحت مراقبت برای جرایم مربوط به قاچاق، تولید و تملک توسط پلیس در سطح بین‌المللی توسط کشور های عضو شدت گرفت.^۵

با وجود اجرایی شدن سخت گیری هایی جزایی و دستگیری معتادان، ولی در عمل آمار سوء مصرف در کشورهای مختلف پایین نیامد و مشکلات جانبی پزشکی و اقتصادی و... در کنار آن خود را نشان داد و دیگر سوء مصرف مواد مخدر تبدیل به یک پدیده چند بعدی گردید؛ بنابراین بعضی از کشور ها، با اتخاذ مدیریت دیگری به فکر کنترل آن افتادند و با تعویض عینک خود اینبار معتادان را به چشم بیمار نگاه کرده و در کنار سیاست کفیری راه حل پزشکی و درمانی را دنبال کردند به شکلی که در

^۱ drug abuse

^۲ عصمت فاضلی «بررسی مصرف مواد مخدر در میان معتادان مرد در ایران» فصلنامه علمی اعتیاد پژوهشی ۱، ۱، (۱۳۹۳): ۲

^۳ کوروش امینی «علل بازگشت مجدد معتادان به اعتیاد به مواد افیونی در مراجعین مراکز ترک دولتی ترک اعتیاد شهر همدان،» (پایان نامه

کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۹)

^۴ علی اکبر باصری، سیاست جنایی (داخلی و خارجی) مواد مخدر (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۶)، ۱۵۷.

^۵ همانجا

سال ۱۹۷۲ کنوانسیون دیگری به صورت پروتکل کنوانسیون ۱۹۷۱ به تصویب رسید و از کشورهای عضو خواسته شد تا امکان « درمان، آموزش، دوران پس از مراقبت، توان بخشی و تجدید یکپارچگی اجتماعی» را فراهم نماید.

سیاست درمانی مصرف کنندگان مواد مخدر در جهت کنترل و کاهش آسیب های پزشکی مصرف مخدرها بعد از رویه کیفری، در دولت ها و زمان های متفاوت به مرحله اجرا در آمد. این سیاست به سلطه علم پزشکی بر فهم مشکلات اجتماعی و معطل مواد مخدر و ارائه راه کارهای پزشکی برای حل آنها اشاره دارد^۶ تا اندازه ای که دیدگاه های پزشکی به عنوان دانش صحیح در رأس ملاحظات تصمیم گیری ها شناسانده و سایر رویکردها در حاشیه قرار می گیرند. راهکار درمانی کنترل سوءمصرف، در اوایل آمار موفقیت آمیزی را ارائه داد ولی با گذشت زمان به دلایلی همچون، استفاده از مخدر های جدید توسط مصرف کنندگان که بعضی از آنها حتی قابلیت درمانی کامل نداشتند و همچنین استفاده از بعضی روش های که خود باعث ایجاد مشکلات جسمی و پزشکی دیگری مانند اختلال جهت یابی و بی قراری و خمیازه و لرز، اسهال، درد عضلانی^۷، دیسترس های تنفسی، استفراغ، نارسایی کلیه، سرکوب غده تیروئید و تحریک غده فوق کلیه و حتی خودکشی به علت افسردگی^۸ می گردید و مشکلات اقتصادی ناشی از اجرا، روش درمانی^۹ در کامیابی به آماج خود عاجز ماند.

طبق آمارهای رسمی شکست های درمانی در افراد بستری ۲۰ تا ۳۰٪ و در بیماران سرپایی تا میزان ۸۰٪ گزارش شد^{۱۱} بنابراین سیاست درمانی دقیقا به سرنوشت، سیاست کیفری دچار گردید و در واقعیت همچنان آمار مصرف کنندگان غیر قابل کنترل نشان می داد؛ تا اینکه در سال ۱۹۸۸ و با تصویب کنوانسیون، راه حل جدیدی به نام «مدیریت سوءمصرف مواد مخدر سبک»^{۱۲} ارائه شد. و در ابعاد جهانی و کشورهای مختلف از جمله پرتغال^{۱۳}، کانادا^{۱۴} و هلند^{۱۵} و استرالیا^{۱۶} و... آمار موفقیت آمیزی بروز داده است.

^۶ Polak, F. "Thinking about drug law reform: some political dynamics of medicalization" Fordham Urb. 28.LJ, (2000): 351

^۷ ماهیار اذر، سیما نوحی، دایره المعارف اعتیاد و مواد مخدر (تهران: انتشارات ارجمند، ۱۳۹۸)، ۱۵۸.

^۸ ماهیار اذر، سیما نوحی، پیشین، ۱۵۹

^۹ طبق گفته رئیس مرکز پیوند و بیماری های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی گفت: دولت ۵۰ میلیارد تومان برای پوشش بیمه ای ۹۰ درصدی درمان معتادان بی بضاعت در سال ۱۳۹۹ اختصاص داده است <https://www.irna.ir/news/83831913>

^{۱۱} همان ۱۵۸

^{۱۲} Management of light drug abuse

^{۱۳} Greenwald, Glenn, "Drug Decriminalization in Portugal: Lessons for Creating Fair and Successful Drug Policies", Washington: Cato Institute 2009:16

مدیریت سوءمصرف مواد مخدر سبک با تفکیک و تمایز بین مخدرهای سبک از سنگین و اتخاذ خط مشی بدون نگاه ارزشی به مصرف کننده و با برنامه ریزی و تصمیم گیری و مشارکت حاکمیت و جامعه مدنی در ابعاد تقنینی و اجرایی، قضایی و مشارکتی دو هدف اولیه، بهبود وضعیت سلامت مصرف کننده و خانواده او و همچنین هدف ثانویه، انطباق هر چه بیشتر مصرف کننده با جامعه (جامعه پذیری)، کاهش جرایم مرتبط با سوءمصرف (سرقت و رابطه نامشروع برای تامین هزینه خرید مواد) و در نهایت کاهش میزان مصرف مواد مخدر و پیشگیری از مصرف را دنبال می کند. این رویکرد، با نگاه به شکست سایر سیاست های کنترل سوءمصرف مواد مخدر، با اتخاذ پشتوانه های نظری منسجم، خود را با مبانی^{۱۷} علمی «فقهی» و «پزشکی» و «جرم شناسی» و در نهایت «اقتصادی» تزیین نموده و با مدد از همین مبانی، راه دسترسی به اهداف خود را در پیش می گیرد. و جلوه های مختلفی در پیشبرد اهداف خود ارائه می دهد.

در ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، مبارزه با اعتیاد و قاچاق مواد مخدر به عنوان یک اصل اساسی و بنیادین سولوحه برنامه های حاکمیت قرار گرفت.^{۱۸} اولین قوانین به تبع سیاست های جهانی، شدت عمل بسیاری را پیش بینی و مجازات های سنگین اعدام و حبس های ابد و طویل المدت به کرات استفاده و به نوعی سیاست امنیت گرا^{۱۹} در پیش گرفته شد. نتایج شکست چنین راهبردی همانند سایر کشورهای دنیا و البته با چند سال تاخیر و علی رغم افزایش اعدام ها و اجرای سیاست تسامح صفر^{۲۰} و حتی اقدامات پیشگراانه وضعی مانند ایجاد موانع فیزیکی و تلاش برای انسداد مرزهای شرقی کشور و اجرای طرح های پلیسی و عملیات پاکسازی مانند طرح های

---

^{۱۴} Poulin, Christiane, Harm reduction policies and programs for youth, Canadian Center on Substance Abuse, 2006:4

^{۱۵} Yucel M, Solowij N, Respondek C. Regional brain abnormalities associated with long-term heavy ;cannabis use. Archives of General Psychiatry 2008:65

^{۱۶} Wayne Hall The recent Australian debate about the prohibition on cannabis use 1997:1109

^{۱۷} در زبان انگلیسی در تعریف مبنا آمده است که ((آنچه که یک نظر، باور و غیره بر آن نهاده می شود؛ اصل زیربنایی، اساس،

نقطه آغازین، توجیه یا دلیل برای یک موضوع)) That on which an idea, belief, etc. rests; underlying principle; basis; starting point; justification or reason for a matter. See: A.S. Hornby Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Oxford: Oxford University Press, 1987, p. 341

^{۱۸} مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات سیاسی «مدیریت مبارزه با مواد مخدر در چند کشور» با تاکید بر ایران، (۱۳۸۶)

۳۰ :

^{۱۹} پیروی دولت ها از رویکردهای امنیت گرایانه می تواند به سرگردانی پاسخ ها و عدم کارایی جرم انگاری ها دامن زند و متولیان پاسخ دهی

را به صورت برعکس در تقابل با پدیدهی مجرمانه قرار دهد. فاطمه قناد، مسعود اکبری «امنیت گرایان سیاست جنایی» فصلنامه پژوهشی

حقوق کیفری، ۵، ۱۸، ۱۸ (۱۳۹۶): ۶۲

^{۲۰} ZERO TOLERANCE

والعادیات، ظفر، نجات، شفا، الصاعقه، فتح، انذار و تقویب و فعال سازی ایستگاه های ثابت و سیار بازرسی در سراسر کشور^{۲۱} مشاهده گردید و در عمل کاهش نرخ اعتیاد کاهش نیافت^{۲۲}

چندین سال گذشت که در کنار سیاست کیفری، راه حل پزشکی سازی و درمان مصرف کنندگان با تدوین سیاست های اجبار به درمان معتادان (به موجب مواد ۱۵ و ۱۶ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر)^{۲۳} به روشنی برتری خود را در سیاست گذاری نشان داد.^{۲۴} با سپری شدن ایام از اجرا سیاست درمانی، نتایج مطلوب و مورد نظر جامعه و مدیران محقق نگردید^{۲۵} تا اینکه با بیست سال تاخیر از سطح جهانی، جرقه های ابتدایی موج سوم کنترل سوءمصرف مواد مخدر سبک در سال ۱۳۸۰ تصویب بند ۱۲ ماده ۲۶ « قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت » و تدوین آیین نامه ای با عنوان « ضوابط تأسیس، انحلال و مدیریت مراکز درمانی و بازتوانی سوء مصرف کنندگان مواد»^{۲۶} وظیفه تأسیس مراکز درمانی و بازتوانی معتادان را به عهده سازمان بهزیستی^{۲۷} شکل گرفت. با آغاز دهه ۹۰ شمسی و با تصویب قوانین « برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»^{۲۸} و « طرح جامع کنترل و کاهش آسیب های اجتماعی» که وظایفی برای

^{۲۱} مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات سیاسی، پیشین، ۳۴

^{۲۲} امیرحسین نیازپور «سرعت بخشی به فرایند کیفری، سازوکاری برای پیشگیری از بزه کاری»، فصل نامه پژوهش حقوق و سیاست، ۱۲، ۲۸، (۱۳۸۹): ۹۷

^{۲۳} اشاره به مواد قانونی

^{۲۴} ازاده صادقی، «امکان سنجی اجرای سیاست قانونی سازی مواد مخدر در نظام عدالت کیفری ایران با رویکرد تطبیقی»، مجله حقوق تطبیقی، ۱۲، ۲، (۱۴۰۰): ۵۷۱

^{۲۵} در این باره سخنگوی ستاد مبارزه با مواد مخدر ابراز داشته است که توفیق درمان در بهترین مراکز درمانی اعتیاد دنیا ۳۵ تا ۴۰ درصد است که در ایران به دلیل اینکه فقط به مداخلات جسمی و روانی بسنده می کنیم، حدود ۲۰ درصد است.

[/https://www.mashreghnews.ir/news/872883](https://www.mashreghnews.ir/news/872883)

^{۲۶} اگرچه در این آیین نامه اشاره ای به سیاست مدیریت مصرف نشده بود ولی با این حال می توان رد پای محدود این برنامه را مشاهده کرد.

ایمان رحیمی پور «مداخله های کاهش آسیب در نظام عدالت کیفری ایران» (رساله دکترا، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۶)

^{۲۷} ماده ۸۰ این قانون اشاره شده است « دولت مکلف است طبق قوانین مربوطه و مصوبات شورای اجتماعی به منظور پیشگیری و کاهش آسیب های اجتماعی، نسبت به تهیه طرح جامع کنترل و کاهش آسیب های اجتماعی با اولویت اعتیاد، طلاق، حاشیه نشینی، کودکان کار و مفاسد اخلاقی مشتمل بر محورهای ذیل اقدام کند به گونه ای که آسیب های اجتماعی در انتهای برنامه به بیست و پنج درصد میزان کنونی کاهش یابد » در اجرای این ماده به چندین بند در خصوص مدیریت مصرف مواد مخدر اشاره تلویحی نیز شده است؛ که یک مورد در شماره ۳ از بند ب در قسمت خدمت رسانی و بازتوانی که اشعار می دارد « توسعه مراکز فوریت های اجتماعی مطابق قوانین در شهرهای بالای پنجاه هزار نفر تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه و در سایر شهرها به تناسب جمعیت و گسترش آسیبهای اجتماعی» و دیگری شماره ۳ از بند ث در قسمت مقابله با اعتیاد با حمایت قوه قضائیه بیان می کند « از طریق وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی (سازمان بهزیستی) با همکاری شهرداری ها نسبت به بهره برداری و تکمیل مراکز نگهداری، درمان و کاهش آسیب معتادان متجاهر و بی خانمان و راه اندازی مراکز جامع توانمندسازی و صیانت اجتماعی برای معتادان بهبود یافته در استان ها با رعایت احکام ماده (۷۰) این قانون اقدام نماید. اداره این مراکز به عهده سازمان بهزیستی کشور یا شهرداری ها حسب مورد با بهره گیری از ظرفیت سازمان های مردم نهاد و بخش غیردولتی خواهد بود. نیروی انتظامی موظف است پس از اخذ دستور قضائی نسبت به جمع آوری این معتادان و تحویل آنها به این مراکز اقدام نماید. ترخیص این افراد از مراکز مورد نظر با تأیید سازمان بهزیستی و با هماهنگی نیروی انتظامی و مقام قضائی خواهد بود. آیین نامه اجرایی این جزء توسط ستاد مبارزه با مواد مخدر تهیه و به تصویب شورای اجتماعی کشور می رسد.»

دستگاه های مختلف اجرایی پیش بینی کرده است، راهبرد نوپویا از مباحث دانشگاهی خارج و به بعد تقنینی رسید و به طور رسمی، هر چند دست و پا شکسته و ناقص در کنار سیاست های کیفی و درمانی، وارد فاز قانون گذاری و اجرایی شد.

همانگونه که ذکر شد، از دلایل شکست سیاست کیفی و درمانی سوء مصرف مواد مخدر، عدم داشتن مبانی اقتصادی منسجم و کارآمد و در بعد کلان تر، عدم هماهنگی با سیاست اقتصادی حاکمیت و تحمیل بار مالی سنگین و بدون دستاورد بر کشور بود. راهبرد مدیریت سوء مصرف مخدرهای سبک، هماهنگ با مهم ترین اهداف اقتصادی کشور که توسعه و رشد مالی می باشد و با دانستن این موضوع مهم که سایر سیاست ها باید به گونه ای تنظیم شوند تا با ارتقای رفاه اقتصادی تعارضی پیدا نکنند.^{۲۸} مبانی اقتصادی خود را، هماهنگ با هدف کلان توسعه و رشد مالی کشور، به شکلی پایه گذاری کرده است که اولاً با اجرای جلوه های کارشناسی شده، بار مالی سنگین بر هزینه عمومی کشور کاسته شود و ثانیاً در مقیاس کوچک تر هزینه های اقتصادی بر فرد مصرف کننده و خانواده او به شکل صحیح مدیریت شود و ثالثاً با برنامه ریزی هوشمند، به اهداف از پیش تعیین شده خود در جهت کنترل کاهش آسیب مصرف و کاهش امار مصرف کنندگان دسترسی پیدا کند.

این پژوهش با مطالعه مبانی اقتصادی سیاست مدیریت سوء مصرف به دنبال پاسخگویی به این دو سوال می باشد که مبانی اقتصادی مذکور چه ویژگی و خصلت های دارد؟ و دوم اینکه اختلاف مبانی اقتصادی مدیریت سوء مصرف با دیگر راهبردهای کیفی و درمانی در چی می باشد؟ جهت وصال به جواب این پرسش ها ساختار پژوهش بدین گونه تنظیم یافته است که در ابتدا به صورت کلان به بررسی ویژگی و عوامل رونق تجارت و اقتصاد جهانی مواد مخدر (گفتار اول) و سپس به صورت جزئی تر به تحلیل اقتصادی رفتار سوء مصرف کنندگان (گفتار دوم) و در نهایت به جایگاه مبانی اقتصادی مدیریت سوء مصرف مواد مخدر (گفتار سوم) پرداخته می شود و در نتیجه گیری به سوالات فوق، پاسخ داده می شود.

۱: ویژگی تجارت بین المللی مواد مخدر

تجارت مواد مخدر در جهان با درآمدی معادل ۴۰۰ میلیارد دلار به یکی از پر سود ترین و عظیم ترین آن تبدیل شده است به شکلی که سود این بازار مشابه نفع حاصل از صنعت اتومبیل سازی یا

^{۲۸} سید حسین حسینی، سیده طاهره خبازخادر، نسرین رضائی مقدم، صادق صفری «ارزیابی هزینه های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرائم مواد مخدر (با نگاه موردی به بند ۶ ماده ۸ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر)»، مجله اقتصاد پولی، مالی، ۲۵، ۱۵، ۱۵ (۱۳۹۷): ۱۳۵

داروسازی و بانک داری می باشد و آن را به دومین فعالیت پرسود اقتصادی بعد از صنعت اسلحه سازی تبدیل کرده است.^{۲۹} این اقتصاد بزرگ باعث شده است که گروه ها و سازمان های مجرمانه، موازی با دولت ها تشکیل شده و منافع گسترده ای را تحصیل نمایند و در پی سود بیشتر، با ایجاد شبکه مافیایی به تعداد سومصرف کنندگان بیافزایند. در مقابل کشور ها، مدیریت های مختلفی در جهت مداخله این اقتصاد برنامه ریزی و اجرایی کرده اند.

دسته اول کشورها، تجارت مواد مخدر و اقتصاد ناشی از آن را غیر قانونی و نامشروع و بعضا مجرمانه می دانند و با اجرای سیاست مقابله کیفی، در پی محدود کردن و در پایان حذف آن می باشند که عمدتا این کشورها در دسترسی به اهداف خود ناکام مانده اند. دسته دوم به دنبال حذف گروه ها و سازمان های مجرمانه کنترل کننده تجارت مواد مخدر هستند و بر خلاف کشورهای دسته اول، خواهان جایگزین شدن با آنها و دولتی کردن اقتصاد مخدرها می باشند که بتوانند از عواید آن بهره مند شوند، آنها در کنار سیاست جبری و کیفی از سیاست های کلان اقتصادی هم بهره می گیرند. در نهایت کشورهای دسته سوم به دنبال حذف تجارت این نمی باشند بلکه هماهنگ با سیاست رشد و توسعه اقتصادی کشور با شناخت دقیق از ویژگی این تجارت در پی کاهش آسیب اقتصاد افسار گسیخته آن و نظارت دقیق دولتی بر بازار خصوصی و بعضا تحصیل سود می باشد که راهبرد مدیریت سوءمصرف مواد مخدر سبک جزو این دسته محسوب می شود.

راهبرد مدیریت سوءمصرف، شناخت ویژگی اقتصاد مواد مخدر را لازمه برنامه ریزی کنترل آن می داند و سپس با آگاهی کامل جلوه های مدیریت خود را اجرایی می کند. اولین ویژگی در رونق و توسعه امروزی تجارت بین المللی مواد مخدر را باید به نقش سازماندهی دقیق در بخش های مختلف اشاره کرد. تقسیم کار در صنعت مخدر از اولین مرحله کشت و تولید تا آخرین مرحله ترانزیت و توزیع در سطح بین المللی با به کارگیری عوامل و سازمان های مختلف و متخصص وجود دارد. ویژگی تقسیم کار در بعد جهانی باعث شده است که هر بخش به طور مجزا از یکدیگر توسط کشورهای مختلف و با نژاد و ملیت های گوناگون کنترل و اجرا شود که باعث انتقال سرمایه کلان بین گروه ها و سازمان ها و کشور های مختلف می شود و امکان ردیابی و نظارت بر این سرمایه ها و کشف باند های جنایتکارانه را در عمل بسیار دشوار می سازد. نتیجه دیگر تقسیم وظایف، ایجاد فرهنگ و زبان

---

^{۲۹} شهرزاد، برومند «نگاهی به قیمت و درآمد ناشی از مواد مخدر و سازمان دهی جنایی آن در جهان»، فصل نامه رفاه اجتماعی، ۳، ۹، (۱۳۸۲): ۶۴

مشترک بین المللی در مسائل کشت و تولید و توزیع و مصرف مواد مخدر و همچنین متحد الشكل شدن بازار مواد مخدر و تثبیت قیمت می باشد.

تقسیم کار تجارت مخدر به شش گروه و دسته شکل می گیرد که اولین آنها کشت کاران که تنها ۳ تا ۷ درصد از ارزش افزوده را دریافت داشته و خود از فقیرترین مردم جهان می باشند (این عده کشاورزان افغانی می باشند) و دومین دسته، فراوران (کسانی که تریاک را به مرفین و هروئین تبدیل می نمایند) که در کنار کشت کاران بوده و سرنوشت اقتصادی مشابه آنها را دارند (۳ تا ۷ درصد ارزش افزوده) و گروه سوم فراوران اصلی و مدیران لابراتورها که عمدتاً در پاکستان، ترکیه، آسیای مرکزی (خصوصاً قرقیزستان و تاجیکستان) حضور داشته و آنها ۱۰ تا ۱۵ درصد ارزش افزوده را به خود اختصاص می دهند و افراد بعدی حاملان اصلی به کشورهای مجاور افغانستان که معمولاً با شبکه های مسلح حرکت کرده و بر حسب منطقه طبقه بندی می شوند و در حدود ۲۵ درصد ارزش افزوده را به خود اختصاص می دهند و دسته بعد افرادی هستند حاملان متشکل تر و هم پیمان با مافیای بین المللی جهت توزیع در بازار اروپا که حدود ۲۵ تا ۳۰ درصد منافع حاصله به آنها تعلق می گیرد و در نهایت عمده فروشان، واسطه ها و خرده فروشان نیز که از بخشهای اقتصادی مهم به شمار می اند ۲۰ تا ۳۰ درصد از منافع حاصله را نصیب خود می کنند.^{۳۰}

عامل دوم در توسعه اقتصاد جهانی مواد مخدر همانگونه که بیان شد، باید به متحد الشكل شدن کشور های دنیا در مصرف و تولید و قاچاق مخدر های یکسان اشاره کرد. بدین معنی که در حال حاضر در تمام دنیا، همه گونه مواد مخدر برای بازاری که در حدود ۲۰۰ میلیون نفر مصرف کننده تولید می شود و زمانی که بعضی از کشورها تمامی مراحل کشت و تولید و توزیع و مصرف ماده مخدر خاصی تخصصی انجام می دادند به سر آمده است.^{۳۱} به عنوان مثال دیگر کشت حشیش در انحصار کشورهای خاص نمی باشد، بلکه بر اساس گزارش یونسکو، جمهوری های مستقل شده از شوروی سابق، ۲۵ برابر نیمی از دنیا حشیش تولید می کنند و یا کشت کوکا، که به طور سنتی در بولیوی پرو و کلمبیا متمرکز بود، در حال حاضر در اکوادور، برزیل، ونزوئلا و پاناما نیز گسترش یافته است و حتی در سایر نقاط دنیا نیز گزارش شده است. آزمایشگاه های تولید کلروهیدرات، ماده لازم برای تولید خمیر کوکا، همان گونه که در شیلی وجود دارند در انگلستان هم فعال هستند. کشت تریاک فقط به مثلث طلایی

^{۳۰} مجید بوالوردی «پیامدهای بحران مواد مخدر بر اقتصاد منطقه آسیای مرکزی»، فصل نامه آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۴، ۶۱، ۶۱ (۱۳۸۷):

۱۹۴

^{۳۱} همان، ص ۶۴

آسیای جنوبی (بیرمانی، لائوس، تایلند)^{۳۲} یا هلال طلائی (افغانستان، ایران، پاکستان)^{۳۳} محدود نمی شود و می توان مقادیر کمتر کشت آن را در ترکیه، مصر، اروپای شرقی، مکزیک، امریکای مرکزی و آسیای مرکزی نیز یافت.^{۳۴}

با کشت و تولید سراسری مخدرها، مشتری ثابت و دائمی در بازار جهانی به وجود می آید و نگرانی اینکه در شرق چین مواد مخدری تولید شود و مشتری در غرب امریکا نداشته باشد وجود ندارد بلکه در اقصی نقاط دنیا هر مواد مخدری تولید شود، مصرف کننده خود را در جای دیگر از جهان پیدا می کند و وجود همین مشتری ثابت، انگیزه تولید در تمام نقطه فراهم می کند که زمینه رونق بیشتر تجارت مواد مخدر می گردد.

پول شویی^{۳۵} و پنهان سازی و جاسازی سرمایه های نامشروع در اقتصاد کلان کشورها و تبدیل آن به اموال مشروع، عامل دیگری در توسعه اقتصاد گسترده تجارت مخدرها می باشد، که از یک سو کشف فساد را دشوار می نماید و از سوی دیگر با تغییر چهره عواید به دست آمده و سرمایه گذاری در سایر ابعاد اقتصاد کشور موجب افزایش سود و سرمایه باندهای قاچاق می گردد.^{۳۶} بازار بین المللی تجارت مواد مخدر و ارتباطات گسترده ای بین سازمان و گروه های جنایی کشورهای مختلف همچنین اعمال قوانین سخت گیرانه در برخی از کشورها درباره ورود و خروج پول های مشکوک، سبب شده است تا درآمد برخی از این گروه ها به دیگر کشورها ارسال شده و سپس به شیوه ای مناسب در اختیار آنان قرار گیرد تا به این ترتیب، امکان کنترل و مانع تراشی از سوی دولت مربوطه

^{۳۲} مثلث طلائی جنوب شرقی آسیا شامل تقریباً ۱۵۰۰۰۰ مایل کامل از کوهستان های جنگلی است که شامل حاشیه غربی لائوس و چهار ایالت شمالی تایلند و قسمت شمالی میانمار (برمه سابق) است، صلاح الدین قادری «تحلیل اقتصادی- اجتماعی از تجارت مواد مخدر در جهان»، فصلنامه علمی اعتیادپژوهی، ۱، ۴، (۱۳۸۲)، ۱۵۳

^{۳۳} هلال طلائی آسیای جنوب غربی شامل قسمتهایی از ایران، افغانستان و پاکستان می شود. این منطقه دارای سنگ آهک و خاک غنی و آب و هوا و ارتفاع مناسب برای کشت خشخاش، همانند مثلث طلائی است و یک کار آماده و فراوان برای کارگران ارزان قیمت که تریاک را به مقدار زیاد کشت می کنند. صلاح الدین قادری «تحلیل اقتصادی- اجتماعی از تجارت مواد مخدر در جهان»، فصلنامه علمی اعتیادپژوهی، ۱، ۴، (۱۳۸۲)، ۱۵۳

^{۳۴} شهرزاد برومند، پیشین، ۶۴

^{۳۵} Money laundering و طبق تعریف حقوق دانان تعریف پولشویی بدین صورت است «منظور از تطهیر مال، مخفی کردن منبع اصلی اموال ناشی از جرم و تبدیل آنها به اموال پاک است، به طوری که یافتن منبع اصلی مال غیر ممکن یا بسیار دشوار گردد» غفور خوئینی، حمید مسجد سرائی، سهیل کبیری «درنگی در جرم انگاری پول شویی»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۹، ۱۷، (۱۳۹۶): ۱۳۲

^{۳۶} طبق برآوردها در سطح جهان سالانه بیش از پانصد میلیارد دلار برای خرید مواد مخدر جابه جا می شود. این مبلغ بیش از تولید ناخالص داخلی اکثر کشورهای جهان است (به استثنای هفت کشور ثروتمند). حسین میر محمد صادقی، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی (تهران: میزان، ۱۳۸۳)، ۲۵۸

^{۳۷} در این خصوص می توان به بند ب ماده ۳ کنوانسیون مبارزه با مواد مخدر و داروهای روان گردان ۱۹۸۸ و ماده ۶ کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه جنایات سازمان یافته فراملی (کنوانسیون پالمو) اشاره کرد

به صفر برسد و وجوه حاصل از اقدامات جنایی^{۳۸} پس از انجام عملیات تطهیر^{۳۹} تبدیل به پول مشروع شود.^{۴۰} به عبارت دیگر سازمان های مجرمانه قاچاق مواد مخدر با مشروع جلوه دادن عواید حاصل از معامله مواد مخدر سعی می کنند از کشف شدن منابع مالی نامشروع جلوگیری کنند.^{۴۱} و بدین ترتیب پول شویی با چرخش سرمایه و تبدیل به پول سالم و مشروع زمینه را جهت تولید و سرمایه گذاری و قاچاق های بعدی و در نهایت افزایش افراد مصرف کننده کمک می کند.

تجارت بین المللی مواد مخدرها شده به حال دارای اثرات مخربی در سطح کلان اقتصاد کشورها از جمله ایران بدین شکل برجا می گذارد. اولین اثر ویرانگر به شکل ایجاد اقتصاد سایه^{۴۲} خود را نشان می دهد. در کنار اقتصاد رسمی و قانونی هر کشور، ممکن است اقتصاد غیر رسمی اصطلاحاً سایه شکل بگیرد. معاملات پایاپای و شغل های دوم اعلام نشده و فعالیت های مالی که تحت کنترل نیستند و در آمار رسمی دولت انعکاس نمی یابد از انواع فعالیت های اقتصاد سایه می باشند و قسمت عمده اقتصاد سایه مرتبط با تجارت مواد مخدر هست.^{۴۳} اقتصاد سایه از آنجا که بیرون از سیستم مالیاتی کشورها قرار داشته و امکان محاسبه آن وجود ندارد، علاوه بر ایجاد فساد های مانند پول شویی، دولت ها را از درآمد این اقتصاد که می تواند به ایجاد ظرفیت و توانایی دولتی کمک کند، محروم می نماید.^{۴۴} دومین اثر منفی اقتصاد سایه با ایجاد سخت کردن رقابت اقتصادی از طریق انباشت ثروت بدست امده تجارت مواد مخدر با سود خود را نشان می دهد که از توسعه سرمایه دارای مشروع جلوگیری کرده و شرایط را برای کارآفرینان و سرمایه گذاران به علت عدم توانایی تامین مالی دشوار نموده و با سرمایه گذار قانونی ناتوان در مقابل او مبارزه کرده و آن را از صحنه خارج می نماید.^{۴۵}

دومین اثر سوء تجارت بی قید و بند مواد مخدر با ایجاد حس ترس و ناامنی، فضا و امکان گردشگری را می گیرد و صنعت گردشگری را دچار اخلاص می نماید. آسیب مذکور در کشور ایران که دارای جاذبه توریستی زیادی می باشد بسیار نمایان می باشد که از تبدیل آن به یک قطب تفریحی در

---

^{۳۸} Criminal proceeds

^{۳۹} Money laundering

^{۴۰} اعظم رضایانی «ارزیابی مدل پول شوئی واکر در اقتصاد مواد مخدر ایران»، فصلنامه علمی اعتیادپژوهی، ۱، ۴، (۱۳۸۲): ۱۰۳

^{۴۱} رضا عباسپور، علی واعظ طبعی «تطهیر درآمدهای قاچاق مواد مخدر در حقوق داخلی و اسناد بین الملل»، آموزه های حقوق کیفری، ۱۲،

۹، ۹، (۱۳۹۴): ۱۶۷

^{۴۲} The shadow economy

^{۴۳} مجید بوالوردی، پیشین، ۱۹۵

^{۴۴} <http://www.odcco.org/palermo/convmain.html>

^{۴۵} مجید بوالوردی، پیشین، ۱۹۷

منطقه جلوگیری کرده است. با ترانزیت مواد عمده به کشور و تبدیل شدن به چهارراه حمل مخدر های مختلف به سایر کشورها و توزیع در داخل، زمینه تهدید جهان گردان به وجود آمده است که باعث شده است شرکت های مسافرتی تمایلی برای سفر به ایران نشان نداده و کشورمان از کسب این درآمد عظیم محروم نمایند.^{۴۷}

مهم ترین اثر سوء مالی بازرگانی مواد مخدر به شکل کاهش ارزش پول ملی خود را نشان می دهد. بسیاری از محققان تاکید دارند که قاچاقچیان ثروت انباشته حاصل از تجارت مواد مخدر، غالباً به صورت دلار آمریکا نگهداری می کنند. تزریق اعتبارات غیر رسمی (دلارهای انباشت شده قاچاقچیان) میزان عرضه پول رسمی کشور را تحت تاثیر قرار می دهد زیرا در یک اقتصاد بی ثبات (ناپایدار)، این احتمال وجود دارد که پول محلی به سرعت ارزش خود را در قبال ارزهای قوی خارجی نظیر دلار آمریکا از دست بدهد. در اغلب این گونه اقتصادها، پول های خارجی در معاملات عادی ترجیح داده می شود و وجوه معرفی شده تبدیل به پول محلی شده و مدیران بانک مرکزی مجبور به برابر نگه داشتن ارزش هر دو پول^{۴۸} از طریق اقدام به چاپ اسکناس بدون پشتوانه می نمایند این تزریق و چاپ پول بی رویه توسط دولت ها باعث افزایش رشد حجم نقدینگی و در پی آن مشکل بزرگ تر یعنی تورم می گردد. نظریه مقدار پولی (QTM) همبستگی بلند مدت قوی را میان حجم پول و تورم پیش بینی می کند که رشد بالا و مداوم حجم پول در اقتصاد، موجب افزایش قیمت ها و ایجاد ناهنجاری در سیستم تخصیص منابع و برهم خوردن توزیع درآمد در جامعه می گردد. لذا کنترل حجم پول به عنوان یکی از مولفه های اصلی سیاست های پولی به منظور مهارم تورم و ایجاد ثبات اقتصادی بسیار حائز اهمیت است.^{۴۹}

چهارمین نتیجه مخرب درآمدهای ناشی از بازرگانی آزاد مواد مخدر با ایجاد سرمایه های تجمیع شده در دست بازرگانان مواد مخدر و از طریق سیستم وام دهی غیر رسمی در کنار سیستم رسمی خود را

^{۴۶} در این خصوص می توان به این مصاحبه اشاره کرد که « رئیس کمیسیون گردشگری اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی کرمان گفت: اعلام خبر کشف مواد مخدر و انعکاس وسیع کشفیات مواد مخدر در استان کرمان در نشریات و رسانه ها تا حدود زیادی اثر منفی بر حوزه گردشگری این استان می گذارد. مهدی سیاوشی در گفت و گو با گفتار نو با بیان اینکه امنیت یکی از عوامل موثر در صنعت گردشگری و رونق آن در یک منطقه می باشد، اظهار کرد: اعلام خبر کشف مواد مخدر و موارد دیگر که به نوعی به مسائل امنیتی و مواد مخدر بر می گردد و انعکاس وسیع کشفیات مواد مخدر در استان کرمان در نشریات و رسانه ها تا حدود زیادی اثر منفی بر حوزه گردشگری این استان می گذارد. وی افزود: بر اساس آمارهای که ارائه شده است استان کرمان در حوزه مواد مخدر بعد از چند استان دیگر قرار می گیرد اما فضا به گونه ای شده است که زمانی از استان کرمان نزد مردم دیگر استان ها نام برده می شود غالب بحث مواد مخدر در ذهن آنان نقش می بندد.»

^{۴۷} مجید بوالوردی، پیشین، ص ۱۹۸

^{۴۸} حسین مختاریان «اثرات تجارت مواد مخدر بر تثبیت اقتصاد کلان»، اعتیاد پژوهی، ۱، ۴ (۱۳۸۲)، ص ۷۷

^{۴۹} حشمت الله فرخی بالاچاده، رامین خوچجانی، حمید آسایش «تبیین هم حرکتی پایه پولی و نقدینگی با تورم در اقتصاد ایران، با مقایسه عملکرد تحلیل موجک گسسته و پیوسته»، ۸، ۲، ۱۶، (۱۴۰۰): ۲۷۴

نشان می دهد.^{۵۰} عمده ترین تفاوت میان سیستم پرداخت وام رسمی و وام دهی از کانال سرمایه تجار غیر رسمی این است که دولت امکان کنترل بر سیستم رسمی را دارد، ولی در عملیات اعتباری قاچاقچیان نمی تواند نقشی ایفا کند.^{۵۱} وام دهی غیر رسمی گروه های جنایی در کشورهای در حال توسعه به دلیل اقتصاد ناپایدار آن ها و مداخله شدید دولت و مناسبات وام دهی بیش از حد سخاوت مندانه که رفتارهای رایج در چنین اقتصادهای می باشند تاثیرات مخرب تری نیز بر جا می گذارد. در اقتصاد این گونه کشورها، دولت به دلایل مختلفی جهت سرپوش گذاشتن بر ضعف های اقتصادی خود و کنترل موقتی تورم اقدام به توزیع وام های گوناگون کند^{۵۲} ولی بعد از مدتی به دلیل افزایش نقدینگی و ایجاد تورم های بیشتر در این کشورها دولت اقدام به اجرایی سیاست انقباضی می کند^{۵۳} و نسبت به کاهش حجم وام دهی اقدام نماید، حال در این وضعیت شرکت و کارخانه های که نیازمند سرمایه های داخلی می باشد تحت فشار مالی قرار می گیرند و با دو گزینه کاهش عملکرد و تولید و یا رجوع به وام های غیر رسمی رو به رو می شوند در این شرایط دولت که توانایی پرداخت وام را ندارد، تجار مواد مخدر دست به کار می شوند و به صورت غیر رسمی با ایجاد سیستم وام دهی و تعیین نرخ بهره های سلیقه ای و جزیره ای و همچنین به کارگیری روش های خشونت آمیز و توسل با زور جهت بازپس گیری وام ها از مزایای قابل توجهی بهره می برند^{۵۴} ولی در سوی دیگر بنگاه ها و شرکت ها و کارخانه ها هر چند در ابتدای امر با جذب سرمایه به روند تولید خود ادامه می دهند ولی بعد از مدتی به دلیل سود سرسام آور وام ها و نبود مرجع رسمی جهت نظارت و تظلم خواهی از اقدامات خشونت آمیز وام دهندگان جنایی، به سرنوشت شوم ورشستگی دچار می شوند.

تجارت بی سر و سامان مواد مخدر به دارای اثرات غیر مستقیم دیگر بر اقتصاد کلان جامعه از طریق بروز مسائلی نظیر فحشا، روسپیگری، قاچاق زنان و کودکان و سرقت و قتل و مشکلات اجتماعی همانند افزایش آمار طلاق؛ تهدید ساختارهای خانواده در سطح جامعه که کنترل و ریشه کردن هر کدام از این مسائل هزینه های اقتصادی زیادی را بر جامعه دارد. دولت ها در چنین وضعیتی ممکن است سه راه را بپیمایند که راه اول مبارزه با تجارت رسمی و غیر رسمی مواد مخدر و رویا حذف این

^{۵۰} مجید بوالوردی، پیشین ص ۱۹۵

^{۵۱} حسین مختاریان، پیشین ۷۶

^{۵۲} سید ابوالفضل وزیری، عباس یزدانی، مهدی صادقی شاهدانی «بررسی اثر تسهیلات تکلیفی بر تورم در اقتصاد ایران با استفاده از مدل VAR»، مجله اقتصاد پولی، مالی، ۳۰، ۲۵، (۱۴۰۲)، ۱۷۲

^{۵۳} محمد واعظ، عبدالله قنبری «نقش نظام بانکی در ایجاد یا کنترل تورم با تاکید بر اثر اعتبارات و تسهیلات سیستم بانکی»، مجموعه مقالات نوزدهمین همایش بانکداری اسلامی، (۱۳۸۷): ۳۲۵

^{۵۴} حسین مختاریان، پیشین، ۸۴

بازار را دارند که سیستم قضایی ایران از سال ۱۳۵۷ تا کنون چنین راهی را پیموده است که علاوه بر مشکلات قضایی و حقوق بشری دارای مشکلات اقتصادی شده است. راه دوم کنترل رسمی این بازار توسط دولت که انهم دارای مشکلات مالی دیگر مانند اقتصاد دولتی^{۵۵} می باشد و اینکه حاکمیت در مظان اتهام جرم دولتی^{۵۶} نیز قرار می گیرد. ولی راه سوم که مدیریت سبک مواد مخدر به دنبال آن است که مداخله رسمی در تجارت انجام ندهد بلکه تنها وظیفه نظارت و گاهی کاهش آسیب را انجام بدهد که در این حالت علاوه بر بهبود وضعیت اقتصادی کشور به مدیریت سوء مصرف نیز در سطح جامعه کمک می کند.^{۵۷}

۲: تحلیل اقتصادی رفتار سوء مصرف کنندگان

مطابق علم روز اقتصاد، مخدر یک نوع کالا محسوب می شود که دارای بازار خاصی می باشد و مانند هر بازار دیگری از رفتار خریدار و فروشنده و مصرف کننده خود تاثیر می گیرد، و در عین حال در برخی از کشورها دارای وصف مجرمانه می باشد^{۵۸} که آن را تبدیل به یک حالت خاص می کند. مصرف کننده مخدر در بازار این کالا به طور همزمان دو ویژگی، خریدار و مجرمانه دارد که از یک سو همانند سایر خریدار یک کالا می باشد و در عین حال فردی، مجرم محسوب می گردد که در نتیجه وی در برابر نشانه های بازار گاهی اوقات، واکنش های عجیب و غافلگیرانه از خود نشان می دهد؛^{۵۹} و با واکنش های خود، موجی در بازار غیر قانونی مخدر ها ایجاد می کند که لازم است سیاست گذاران حوزه مواد مخدر با تحلیل اقتصادی رفتار سوء مصرف کنندگان انتخاب کارآمدی داشته باشند.

تحلیل رفتار مصرف کننده به قیمت مواد و نحوه مدیریت بازار مخدر دو نظریه وجود دارد که یکی از نظریه ها، بر این باور استوار است که برخی از افراد مصرف کنندگان مخدر جز عوامل اقتصادی مسئول جامعه به شمار نمی روند، بلکه افرادی هستند که رفتارهای اقتصادی آنها به علت مصرف مواد مخدر، غیر طبیعی شده است و بر این اساس این دیدگاه، اگر یک فرد فقط یک بار مواد مخدر را تجربه کرد،

---

^{۵۵} با ظهور دخالت دولت ها در قرن بیستم شاهد ایجاد اقتصاد دولتی بودیم که در نهایت موجب بروز مشکلات جدی از جمله تورم بالا، نرخ بالای بیکاری، رشد پایین اقتصادی و در نهایت عدم تعادل اقتصادی بلند مدت گردید. ، یوجیرو، هایامی ،اقتصاد توسعه از فقر تا ثروت ملل، ترجمه غلامرضا آزاد ارملکی(تهران، نی، (۱۳۹۲): ۲۵۴

^{۵۶} مفهوم نوظهور جرم دولتی ناظر به رفتارهای به ظاهر قانونی دولت ها در نقض حقوق شهروندان، تخریب محیط زیست، نابودی میراث فرهنگی، سوء استفاده از قدرت، گسترش بی عدالتی، تبعیض و فساد می باشد. جرم دولتی، ارتباط وثیقی با ساختارهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، حقوقی و به ویژه نهادهای اجرایی، قضایی و قانون گذاری دارد. عباس شیری « بررسی ابعاد سیاستگذاری جرم دولتی در ایران» فصل نامه سیاست گذاری عمومی، ۴، ۶، (۱۳۹۹): ۱۹۳

^{۵۷} در این خصوص در قسمت سوم به تفصیل بحث خواهد شد.

^{۵۸} شهرزاد برومند «بررسی اقتصادی رفتار مصرف کنندگان مواد مخدر، فصلنامه علمی اعتیاد پژوهشی»، ۴، ۱، (۱۳۸۲): ۴۶

^{۵۹} همانجا

به علت ماده ای که در این مواد وجود دارد شخص مصرف کننده اختیار و اراده خود را از دست خواهد داد و به مصرف بیشتر تشویق خواهد شد. وفق این دیدگاه این فرد دیگر به علایم ناشی از قیمت واکنش نشان نمی دهد. بلکه فقط به صورت یک نیاز غیر قابل مقاومت به مصرف پاسخ می دهد. این نیاز غیر قابل مقاومت به مصرف، منشا افزایش مقدار تقاضاست.^{۶۰} استفاده از مواد مخدر به یک رفتار غیر منطقی تقاضا تبدیل می شود و فرد مصرف کننده تنها دغدغه ای او تهیه مواد می باشد که حال بخواهد از هر طریقی تهیه شود، همچنین او به عوارض مضر آن برای سلامتی و محدودیت های بودجه ای برای تهیه مواد اهمیتی نمی دهد. بنابراین مطابق این نظریه رفتار فرد مصرف کننده مانند خریدار عادی یک کالا در بازار نمی باشد و اساسا نقش تعیین کننده در قیمت ماده مخدر ندارد و نباید در تصمیم گیری کلان اقتصادی بازار مواد مخدر به او نگاه کرد.

دیدگاه دوم با طرح این انتقاد بر نظریه گروه اول بیان می کند که، فرد مصرف کننده با طیفی از انتخاب های گوناگون مواجهه است که سعی در به حداکثر رسانیدن مطلوبیت مصرف در یک محیط تحریک آمیز دارد که از متغیر های اساسی درآمد، قیمت و وابستگی و لذت تبعیت می کند و اینکه مصرف کننده، هر چند تحت تاثیر مواد مخدری که استعمال می کند قرار دارد و شاید نتواند مانند یک فرد متعارف در جامعه تصمیم بگیرد، ولی باز از قدرت اختیار و اراده استفاده می کند و دست به انتخاب مواد مخدر مدنظر خود می زند. نظریه های نئوکلاسیکی و مارژینالیستی دقیقا همین دیدگاه را دنبال می کنند.^{۶۱} طبق این دیدگاه مصرف کننده مخدر به قیمت آن حساس هست، بنابراین واکنش وی به نشانه های بازار غیر عادی نیست و آنان نیز مانند سایر خریداران دارای قدرت اختیار و انتخاب هستند.

هر دو نظریه مورد اشاره این نقطه مشترک را دارند که رفتار فرد خریدار مخدر با خریداران سایر کالاها متفاوت می باشد و این تفاوت باعث ایجاد آثار دیگر در بازار می گردد. تفاوت اول بدین شرح می باشد که معمولا مصرف کننده سایر کالاها به تدریج که از آن مصرف می کند حاضر به پرداخت مقدار کمتری از درآمد خود برای خریدن آن می باشند در نتیجه خط تقاضا با قیمت نزول می کند ولی خریدار (مصرف کننده) مواد با افزایش حیرت آور قیمت مخدر، مبالغ اختصاص یافته از درآمد خود را افزایش می دهد.^{۶۲} جهت توضیح بیشتر به نظر مؤلفین نظر آرتور لیتل^{۶۳} و جیمز کوچ^{۶۴} و استانیلی

^{۶۰} همان، ص ۴۸

^{۶۱} فریبرز رییس دانا «بازار مواد مخدر در ایران (قیمت، مصرف و تاثیر گذاری تولید خارجی)»، مجله جامعه شناسی ایران، ۵، ۲، (۱۳۸۳): ۹۴

^{۶۲} همان، ص ۹۵

^{۶۳} Arthur little

گراپ^{۶۵} مراجعه می کنیم که باور دارند تقاضای مواد مخدر نسبت به افزایش قیمت بی کشش است. فرضیه مذکور بیان کننده این است که در صورت بالا رفتن بهای کالا، فرد معتاد برای جبران افزایش قیمت دست به اقدامات بزهکارانه بیشتری می زند تا بتواند درآمد لازم برای خرید مقدار مورد نیاز خود از مواد مخدر را تامین کند^{۶۶} و در عوض از درآمد خود و در پی آن مصرفش کم نمی کند.

تفاوت دوم در تکمیل توضیحات سابق تمایز بین رفتار خریداران سایر کالا با فرد معتاد در تامین نیاز خود با افزایش قیمت کالا می باشد. خریدار مخدر با افزایش بهای متاع جهت تامین نیاز خود ممکن است دست به هر کاری ولو اقدامات مجرمانه بزند تا دل از آن نکشد. در این موارد، فرد مصرف کننده در وهله اول اقدام به جایگزینی سایر مواد مخدر ارزان قیمت ولی پر خطر می کند^{۶۷} به عنوان نمونه طی تحقیق صورت گرفته استفاده کنندگان از تریاک و حشیش با افزایش قیمت آن به ترتیب از ۵۹/۲ به ۵۱/۷ و حشیش از ۳۴/۵ به ۳۲/۱ درصد کاهش و به جای آن به مصرف هروئین روی آوردند.^{۶۸} و در وهله دوم حتی دست به انتخاب های خطرناک تری بزنند و نحوه استعمال مخدر را تغییر و به سمت تزریق سوق می نمایند تا بتوانند تاثیر مواد مخدر بر روی خود را ثابت نگهدارند. و در آخر اگر راه دیگری جهت تامین بودجه مواد مورد نیاز خود نداشتند، به اقدامات خرد مجرمانه مانند به خرده فروشی مواد مخدر و یا تن فروشی و فحشا و سرقت های کوچک روی می آوردند. در بازار سایر کالاها با افزایش قیمت، در اکثر مواقع مصرف کننده به هر ریسمانی مجرمانه و خلاف قانون چنگ نمی زند تا آن کالا را حفظ نماید، بلکه در مواردی دست از خرید آن بر می دارد و یا حتی در جمع گسترده ای اقدام به تحریم آن کالا جهت پایین آوردن قیمت می کند و یا با فشار و حمایت قانونی و اجتماعی سعی در ایجاد تعادل در بازار کند^{۶۹} ولی در جمع سوءمصرف کنندگان اولاً چنین اجماعی جهت

James Koch^{۶۴}
Stanly Grupp^{۶۵}
همانجا^{۶۶}

^{۶۷} پایین بودن قیمت نسبی هروئین یکی از عوامل عمده گرایش معتادان به سمت این ماده مخدر است. در خصوص دیگر ماده مخدر صنعتی، یعنی شیشه که یکی از پر استعمال ترین آن است، نیز همین حالت وجود دارد و قیمت آن نسبت به تریاک، زیاد نمی باشد و حتی از خود هروئین ارزان تر و قابل دسترس تر نیز است

^{۶۸} مهناز امیرپور، محسن قربانی «علل تغییر الگوی مصرف مواد مخدر از کم خطر به پرخطر»، نشریه رفاه اجتماعی، ۱۳، ۴۸، (۱۳۹۲): ۲۰۳.
^{۶۹} در این خصوص می توان به ماده ۹ قانون حمایت از مصرف کنندگان اشاره کرد که بیان می کند «به منظور ساماندهی مشارکت مردمی در اجراء سیاست ها و برنامه های حمایت از حقوق مصرف کنندگان، به موجب این قانون انجمن های حمایت از حقوق مصرف کنندگان تأسیس می شود و در این قانون «انجمن» خوانده خواهد شد.» و در ماده ۱۲ همان قانون وظایف این انجمن بدین شکل شرح گردیده است که «وظایف و اختیارات انجمن ها به شرح ذیل است: ۱- آگاه سازی مصرف کنندگان از طریق رسانه های گروهی و ارتباط جمعی، انتشار نشریه، برگزاری مصاحبه و همایش و تشکیل دوره های آموزشی عمومی و تخصصی. ۲- ارائه نظریات مشورتی و همکاری با دستگاه های ذی ربط اجرایی به جهت اجراء مؤثر مقررات امور مربوط به حقوق مصرف کنندگان. ۳- بررسی شکایات و ارائه خدمات مشاوره ای و حقوقی به مصرف کنندگان. ۴- ارجاع دعای به مراجع ذی ربط در صورت درخواست خواهان.»

تحریم قیمت زیاد مخدرها اساساً شکل نمی‌گیرد و ثانیاً قانون‌گذار حمایتی از تعدیل قیمت مخدر نمی‌کند.

رفتار اقتصادی فرد مصرف‌کننده و خریدار مخدر یک حالت خاصی می‌باشد که با توجه به نیاز مبرم به کالا، سعی در به دست آوردن آن می‌کند که این موضوع باعث ایجاد نوساناتی در معامله مخدر و قیمت می‌شود، به شکلی که تورم قیمتی مخدر ایران در دهه اخیر نشان می‌دهد که تقریباً همیشه نرخ آن از تورم سایر کالاهای مصرفی کمتر بوده است.^{۷۰} عموماً بر خلاف سایر کالاها که مقدار مصرف آن با افزایش قیمت آن کاهش می‌یابد، کشش تقاضا نسبت به قیمت آن منفی و برابر (-۱) است، افزایش قیمت (X%) باعث کاهش مصرف به همان اندازه می‌شود ولی در بازار مواد مخدر به دلیل نیاز فرد مصرف‌کننده به تامین آن کالا دارای کشش ضعیف می‌باشد، و دارای کشش بین (۰ و -۱) هست و این بدان معناست که مصرف‌کننده نمی‌تواند از مصرف آن صرف نظر کند و نتیجتاً قیمت مواد مخدر نسبت به سایر کالاها تورم نجومی را تجربه نمی‌کند.^{۷۱} بنابراین فرد مصرف‌کننده با هر روی سعی می‌کند که نیاز خود را حتی با افزایش قیمت مواد مخدر به نوعی تامین کند و در این راه هزینه‌های بر خانواده خود و سطح کلان جامعه وارد می‌کند.

طبق تحقیقات صورت گرفته بیشتر معتادان، مصرف‌کننده سیگار هم هستند.^{۷۲} با در نظر گرفتن این موضوع و مقایسه مخارج معتادان با اقلام مخارج سالانه می‌توان دریافت که یک فرد معتاد به تریاک به اندازه کل هزینه‌های خوراکی و ۱۳ برابر هزینه تحصیل و آموزش و ۵ برابر هزینه مصرف دارو صرف اعتیاد خویش می‌کند.^{۷۳} مقایسه هزینه سالانه افراد معتاد به هرویین و شیشه که از دیگر مواد مخدر ارزان‌تر است نیز نشان می‌دهد که هزینه اعتیاد سهم عمده‌ای را در بودجه خانوارها دارد و فرد مصرف‌کننده سهم عمده‌ای از سبد خانوار خود جهت تامین مواد مخدر را تخصیص می‌دهد و به جای آنکه با دست پر به خانه باز گردد، گاهی با دست پر از خانه بیرون می‌رود و اجناس منزل را برای فروش و تامین مواد مخدر از خانه خارج می‌کند.^{۷۴} و همچنین طبق تحقیق صورت گرفته درآمدهای معتادان حتی با فروش اساس منزل، کفاف هزینه اعتیاد آنها را نمی‌دهد و به همین دلیل بسیاری از معتادان مجبور به توزیع و خرید و فروش مواد و سایر جرایم خرد می‌شوند و همبستگی

^{۷۰} فریبرز رئیس دانا، احمد غروی نخجوانی «بازار مصرف مواد مخدر در ایران و تهران»، فصل‌نامه رفاه اجتماعی، ۱، ۱، (۱۳۸۰): ۱۰.

^{۷۱} شهرزاد برومند، پیشین ۴۸.

^{۷۲} فریبرز رئیس دانا، احمد غروی نخجوانی، پیشین ۸۰.

^{۷۳} همانجا.

^{۷۴} حبیب آقا بخشی «خانواده و اعتیاد»، فصلنامه علوم اجتماعی، ۶، ۱۰، (۱۳۷۷): ۶۵.

زیادی بین اعتیاد با سایر جرایم به وجود می آورد.^{۷۵} بنابراین باید گفت که معتادان، هزینه بسیار زیادتر از سایر کالاها صرف اعتیاد خود می کنند و همین امر، زمینه تولید جرایم و انحرافات و کج روی ها و تحمیل هزینه اقتصادی سنگینی در جامعه فراهم می آورد.

۳: جایگاه اقتصادی مدیریت سوءمصرف مواد مخدر

سود تجارت مواد مخدر از چنان گیرایی برخوردار می باشد که علت اصلی، قاچاق عمده و در سطح خرده فروشی، علتی در جهت کسب در آمد و تهیه مواد مخدر می باشد.^{۷۶} حال اگر این بازرگانی پر سود با اتخاذ سیاست های شعارگونه (دنیای بدون مخدر) و بدون پشتوانه علمی (اتخاذ تک بعدی سیاست کیفری و عدم توجه به سایر ابعاد اجتماعی و پزشکی و اقتصادی) و دور از واقعیت مانند اتخاذ سیاست تسامح صفر و مثبت فولادی که در تخیلات ذهنی خود به دنبال حذف این بازار می گردند و یا حتی با اجرای مدیریت سهل گیرانه و آزاد و بدون نظارت دولتی مانند کشور های که خود را جزیره جداگانه از تجارت مذکور می دانند و آن را فرزند نامشروع اقتصاد تلقی می کنند، رها شود باید شاهد آثار ویران گر این تجارت لجام گسیخته در سطح کلان جامعه و خرد مصرف کننده باشیم.

رد و نشان مخرب خط مشی تدابیر کنترل سوءمصرف مواد مخدر بدون توجه به مبانی اقتصادی آن چه در بعد سیاست کیفری و چه بعد سیاست پزشکی و درمانی هم در سطح بین المللی و هم در سطح داخلی قابل مشاهده می باشد. مهم ترین مشکل در میزان جهانی که نیازمند نزدیک کردن دیدگاه ها می باشد، عدم وجود توافق منسجم و گسترده شکل نگرفته، می باشد.^{۷۷} به دلیل عدم پیوستگی تقنینی و عدم تشکیل رویه واحد و سازمان مجری مشخص، باعث شده است بازار مخدر توسط سازمان های جنایی و باندهای مافیایی کنترل گردد و آنان نیز بدون توجه به ابعاد خطرناک بازرگانی آزاد مخدر، تنها به فکر سود و منفعت خود فکر کنند و در این راه به تعداد سوءمصرف کنندگان با افزایش آسیب بیافزایند.

^{۷۵} همان، صص ۸۰ و ۸۱

^{۷۶} حسین مختاریان، علی هاشمی «اقتصاد مواد مخدر-برآورد هزینه در ایران»، مجله بررسی مسائل اجتماعی در ایران، ۱، ۴، (۱۳۸۹)، ۱۷۳ :
^{۷۷} تنها کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان مصوب ۱۹۸۸ در بند یک ماده ۳، تجارت مواد مخدر و روان گردان مخدرهای مندرج در کنوانسیون ۱۹۶۱ و اصلاحیه آن و یا کنوانسیون ۱۹۷۱ ممنوع کرده است. ماده ۳ - جرایم و مجازاتها: ۱ - هر یک از اعضاء اقدامات ضروری را به منظور تثبیت جرایم کیفری تحت قوانین داخلی خود در صورت ارتکاب عمدی موارد زیر اتخاذ خواهند نمود: الف - (۱) تولید، ساخت، تقطیر، تهیه، عرضه، عرضه برای فروش، توزیع، فروش، تحویل طبق هر گونه شرایطی، واسطه‌گری، ارسال به صورت ترانزیت، حمل و نقل، ورود و یا صدور هر گونه مواد مخدر یا داروی روانگردان بر خلاف مواد مندرج در کنوانسیون ۱۹۶۱ و اصلاحیه آن و یا کنوانسیون ۱۹۷۱

در بعد داخلی نسبت به سطح بین المللی، وضعیت بفرنج تر هست زیرا با اجرای تئوری جبری و توان فرسا جزایی این هدف دنبال می شود که با تسلط بر بازار مصرف مواد مخدر، کوچک ترین میزان مواد مخدر و هر نوع آن، مورد عقوبت قرار گیرد و در پی آن، افزایش قیمت مواد مخدر و سپس کاهش تقاضا را شاهد باشیم.^{۷۸} در واقع با افزایش ریسک خرید و فروش، قیمت مخدر را در بازار بالا و با این جهش قیمتی، امار مصرف کنندگان کاهش دهیم، در حالی که با بررسی میدانی و مطالعات صورت گرفته از سیاست اجرا شده در طول ۴۰ سال این نتیجه به دست آمده است که، اقدامات مبارزه ای علیه تجارت غیر قانونی مواد مخدر نقش عمده ای را برای تغییر قیمت های واقعی تریاک و مشتقات آن ایفا نکرده است. راهبرد مذکور علاوه بر شکست عملی در کاهش مصرف و توزیع مواد مخدر در مبانی مالی و اقتصادی نیز به بن بست مواجهه شده است، زیرا با صرف هزینه های سرسام آور، نتایج مدنظر خود را نیز تحصیل نکرده است^{۷۹} راهبرد نصف و نیمه درمانی و پزشکی دقیقا به صورت هم عرض به سرنوشت استراتژی سخت کیفری دچار شده است و او هم راهی در جهت تامین اهداف خود و حل مشکلات اقتصادی کشور به جایی نبرد. دقیقا در همین جا هست که نفس تازه ای به نام مدیریت سوء مصرف مواد مخدر با هدف کاهش آسیب و با داشتن مبانی اقتصادی^{۸۰}، با ارائه راه حل های واقعی و علمی، شروع به دمیدن می کند.

مدیریتی جهت کنترل سوء مصرف مواد مخدر، دارای پیشبرد می باشد که از حیث اقتصادی منافع حاصل از هزینه کرد هر ریال دولت را مشخص و قابل محاسبه و برنامه ریزی نماید. اصولا برنامه ریزی مختص شرایطی است که مسئله ای به نام محدودیت وجود دارد و از آنجا که منابع مالی دولت ایران

---

^{۷۸} محمد فرحیها، آزاده صادقی «پیامدهای ناخواسته ی برنامه های پلیسی کنترل بازارهای خرید و فروش مواد مخدر»، آموزه های حقوق کیفری، ۱۰۱۳، ۱۱۹: (۱۳۹۶)

^{۷۹} با مجموع تحقیقات صورت گرفته حکایت از این دارد که تنها در سال ۱۳۸۳ جمع هزینه های که جامعه در مقابله با مواد مخدر پرداخت می کند میزان ۲۲۲۸۵ میلیارد ریال می باشد که صرفا بیکاری و اشتغال مصرف کنندگان و فروشندگان مواد مخدر مربوط می شود. و هزینه های جنبی جامعه نیز که طیف وسیعی از هزینه ها از قبیل مرگ زود هنگام مصرف کنندگان مواد مخدر، آسیب های اجتماعی (از قبیل: طلاق، سرقت، قتل، درگیری و...) کاهش سرمایه های زیربنایی و هزینه خسارت وارده بر گروه های تبهکاری را در بر می گیرد به میزان ۵۳۴۴ میلیارد ریال تعیین شده است این در حالی است که میزان مصرف کنندگان مواد مخدر در سال ۱۳۸۳ تعداد ۲/۵ میلیون نفر تخمین زده شده است. و هزینه های غیر مستقیم دولت به میزان ۱۲۹۱۹ میلیارد ریال تخمین زده می شود و هزینه های جنبی نیز به مبلغ ۶۷۰۸ میلیارد ریال تعیین شده است لذا در مجموع در سال ۱۳۸۳ مجموع هزینه های دولت در مقابله با عرضه و تقاضای مواد مخدر مبلغ ۹۹۴۷۲۰۰۰۰۰۰۰۰۰ می باشد. حال در سال ۱۴۰۳ بی شک تعداد مصرف کنندگان چندین برابر شده است و میزان هزینه های مصرف کنندگان و جامعه و دولت نیز چندین برابر شده است. به عنوان مثال در خصوص هزینه های دولت در جهت مقابله با کاهش عرضه و تقاضا مقابله با مواد مخدر در بودجه ۱۴۰۰ برنامه های کاهش عرضه و تقاضا برای مصرف مواد مخدر و روانگردان ها در کشور مبلغ ۴۵۹ میلیارد تومان تعیین شده است؛ که در مقایسه با بودجه مصوب این حوزه در سال ۱۳۹۹ حدود ۱۱ درصد کاهش اعتبار داشته است

^{۸۰} مبانی به معنی ((اساسی که چیزی بر آن قرار گرفته یا نگه داشته است)) The basis upon which something stands or is supported. See: Henry Bosley Woolf Webster's New Collegiate Dictionary, Springfield: G. & C. Merriam Company, 1987, p. 454

برای مدیریت سوء مصرف مواد مخدر نامحدود هست، بنابراین محاسبه منافع حاصل از اجرای اقدامات سیاست، اجتناب ناپذیر است. پیگیری این هدف در اقتصاد در قالب روش تحلیل هزینه-فایده صورت می گیرد. در واقع با استناد به این روش که دولت ها اجرای یک سیاست را متوقف کرده و یا بر سیاستی خاص متمرکز می شوند. تحلیل هزینه-فایده یکی از الزامات سیاست گذاری در بخش دولتی است که اجرای آن به افزایش کارایی منجر می شود. با توجه به مضرات مالی تجارت آزاد مواد مخدر و همچنین شکست اقتصادی سیاست کیفری و پزشکی مبارزه با مواد مخدر باید، تدبیری اتخاذ شود که با محدودیت مالی در بودجه، بیشتر ثمره را نیز ارائه نماید.

راهبرد مدیریت سوء مصرف مواد مخدر سبک، دقیقاً با درک معضلات و محدودیت های مالی، و همچنین با تجربه گرفتن از سایر سیاست های اجرا شده، برنامه های اقتصادی خود را به گونه ای اجرا می نماید که اولاً به اهداف از پیش تعیین شده در جهت کاهش آسیب از سوء مصرف نائل شود و ثانیاً کم ترین بار هزینه ای را بر جامعه تحمیل و در عوض با مدیریت صحیح به توان اقتصادی کشور نیز کمک نماید. سند راه استراتژی مذکور در اولین قدم تفکیک بین انواع مواد مخدر سبک و سنگین قائل می شود و جلوه های کنترل هر یک را ارائه می دهد و در پی آن وظایف هر نهاد با بودجه مشخص جهت مقابله بر هر دسته مواد مخدر مشخص می نماید که همین موضوع جلوی خلط هزینه ها و هزینه کرد یکدست را می گیرد و بودجه اقتصادی به صورت هوشمند مصرف می گردد، به عنوان نمونه هزینه مالی سنگین در جهت مبارزه با قاچاق عمده و یا مسلحانه مواد مخدر و بودجه سبک در جهت درمان و کاهش آسیب مصرف کنندگان خرج می گردد. در دومین مرحله نبض نظارت بر بازار و ترانزیت پرسود مواد مخدر از داخل به خارج از کشور را به دست می گیرد^{۸۱} این کار ابتدا باعث از صحنه خارج شدن سازمان های جنایی و در ادامه تحصیل مزایای مالی این تجارت به نفع دولت و عموم جامعه می شود که می تواند در قسمت های مختلف حاکمیت و جامعه جهت رشد کشور هزینه شود. قدم دیگر راهبرد مدیریت سوء مصرف، کنترل بر توزیع و عرضه مواد مخدر سبک مجاز بین متقاضیان را ساماندهی می کند که علاوه بر رسیدن به اهداف غیر مالی و کاهش آسیب از مصرف مواد پرخطر، از بعد مالی منافع مثبتی برای دولت به همراه دارد.^{۸۲}

---

^{۸۱} لازم به ذکر می باشد در راهبرد مدیریت سوء مصرف مواد مخدر به دنبال دستیابی کامل بازار و تجارت مواد مخدر نمی باشد بلکه تنها در جهت وظایف نظارتی کاهش آسیب اقدام می نماید.

^{۸۲} هوپ کورمن و نانسی موکان به روشنی نشان داده اند که افزایش قیمت مواد مخدر (در طی ۱۳ ماه) باعث افزایش سرقت (کشش = می گردد

مدیریت سوءمصرف مواد مخدر بعد از شناخت و آگاهی کامل از ویژگی تجارت آزاد مواد مخدر در سطح کلان و اثرات مخرب آن بر کل اقتصاد جامعه و همچنین تحلیل اقتصادی رفتار سوءمصرف کنندگان که با تولید جرایم خرد می‌افزاید، مبانی راهبرد خود را با مداخله و نظارت اجرایی به شکلی پایه‌گذاری می‌کند که از در بعد مالی از هزینه‌های سرم‌سام اور کشور در مقابله با کنترل مواد مخدر جلوگیری نماید و در عوض به اقتصاد کشور نیز کمک مثبت نماید و در بعد غیر مالی نیز به اهداف کاهش آسیب از سوءمصرف و در نهایت به ترک معتادان کمک نماید که مهم‌ترین پایه‌های مبانی استراتژی مذکور بدین شرح می‌باشد.

صرفه‌جویی در هزینه‌های اقتصادی دولت: حاکمیت انواع هزینه‌های مختلف در جهت مقابله با عرضه و توزیع مخدر پرداخت می‌کند؛ که برخی از این هزینه‌ها عبارتند از استقرار نیرو در مرزها و عملیات رزمی و ایجاد استحکامات مرزی، احداث پاسگاه‌ها و برجک‌های مرزی، حفر کانال، استهلاک تجهیزات، خودروها و بازسازی و نوسازی زندان‌ها، دادرسی و اصلاحات قضایی و... از سوی دیگر دولت نیز هزینه‌های در جهت مقابله با تقاضای مواد مخدر می‌پردازد که شامل هزینه‌های درمان اعتیاد در مراکز دولتی (سرپایی و بستری)، برگزاری کارگاه‌های آموزشی و دوره‌های بازآموزی، تهیه و تولید برنامه‌های فرهنگی و هنری در رسانه‌های مختلف، ارائه خدمات حمایتی به معتادان و خانواده‌های آنها، ایجاد و تجهیز مرکز ورزشی، توسعه و راه‌اندازی مراکز ترک اعتیاد و بیمارستان‌های تخصصی می‌گردد.^{۸۳} مدیریت سوء مصرف مواد مخدر با اجرای جلوه‌های خود همچون جرم‌زدایی از مخدر سبک و قضا‌زدایی از سایر مواد و یا عدم حذف بازار مواد مخدر و تنها نظارت رسمی بر آن، قسمت عمده هزینه‌های انتظامی و قضایی را کاهش می‌دهد و بار سنگین بر دوش آنها را کم می‌کند

درآمد زایی دولت: با اجرای سیاست مدیریت سوءمصرف و مداخله دولت در امر نظارت بر تولید و عرضه و توزیع مواد مخدر، بعضی از دست‌اندرکاران و عوامل تولید جنایی و مجرمانه از این چرخه حذف می‌گردند که سود این عوامل به خزانه کشور واریز می‌گردد. به عنوان مثال اگر دولت خود به امر تولید مشخص و معین مواد مخدر سنتی و طبیعی بپردازد و شبکه توزیع منظم ایجاد کند، به صورت خودکار عوامل فراوران اصلی و مدیران لابراتورها و حاملان اصلی از چرخه تجارت مواد مخدر حذف می‌گردند (که بین ۵۰ تا ۵۵ درصد سود تجارت مواد مخدر را تحصیل می‌کنند) و عواید ناشی از تجارت به خزانه دولت واریز می‌گردد. طریق دیگر درآمد زایی دولت با ایجاد نظام یکپارچه مالیاتی

^{۸۳} اقتصاد مواد مخدر-برآورد هزینه در ایران، حسین مختاریان، ص ۱۷۳

صورت می گیرد. تجارت غیر قانونی مواد مخدر، یک سیستم فاقد نظارت دولتی و اقتصاد در سایه می باشد که امکان اخذ مالیات از این تجارت نمی باشد و همین باعث ضرر اقتصادی هنگفتی به دولت می شود، حال با سیاست مدیریت سوءمصرف، دولت امکان با کاهش اقتصاد سایه مواد مخدر و ایجاد شفافیت، می تواند با شناسایی بنگاه های تحت نظارتش به راحتی مالیات از عواید این تجارت را تحصیل نماید.

کاهش آمار بیکاری: بیکاری یکی از مشکلات ملموس کشور های در حال توسعه می باشد و از آنجا که کشور ما با مشکلات تحریم اقتصادی رو به رو می باشد و در جذب سرمایه و تولید با مشکلاتی دست و پنجه نرم می کند، معضل بیکاری چندین برابر شده است. حال با اجرای سیاست مدیریت مصرف مواد مخدر و ایجاد بنگاه های رسمی، دولت نیازمند نیروهای کار در جهت پیشبرد این بازار می باشد که در این خصوص از نیروی های مستعد در کشور می توان استفاده کرد. نتیجه استفاده از نیروهای انسانی بیکار، علاوه بر ایجاد تولید باعث کاهش هزینه های جاری دولت در جهت حل مشکل بیکاری می گردد که همه های آنها منجر به کمک اقتصادی و کاهش آمار نرخ بیکاری دولت می گردد.

کنترل فقر: یکی از عوامل بسیار مهم در تبیین جرم، فقر است. فقر باعث مشکلات اجتماعی و به خصوص اقتصادی در کشور می گردد که دولت مجبور می گردد در برنامه های کوتاه مدت و بلند مدت و در سیاست های اقتصادی خود، تدابری در جهت ریشه کن کردن این آسیب بیاندیشد. سوء مدیریت مصرف یکی از پایه های اقتصادی اش را که جلوه های اجرایی بر اساس آن اجرا می شود، کنترل فقر می داند و در این راستا با یک تیر دو نشان را می زند، زیرا با ایجاد همان بازار رسمی تولید و توزیع و به کارگیری نیروهای انسانی و ایجاد نظام سود آوری، به صورت خودکار با کاهش نرخ بیکاری، کمک بزرگی در حل آسیب و معضل فقر می کند.

حفظ نیروی انسانی و مولد کشور: یکی از مهم ترین عوامل تولید و شکوفایی اقتصاد هر کشور نیروی انسانی می باشد و حفظ و پویایی و توجه به بهداشت روحی و جسمی آن از اهمیت بالایی برخوردار می باشد. بدیهی است که معضل و مساله اعتیاد، باعث تحلیل و فرسوده شدن نیروی های انسانی در هر کشور می شود و ثمره آن کاهش تولید و مشکلات اقتصادی هست. حال با اجرای جلوه های اجرایی مدیریت سوءمصرف از قبیل نحوه صحیح استعمال و توزیع مخدر های سبک کم خطر، تحلیل کم تر از سلامت جسمی و روحی نیرو انسانی می گردد.

جذب سرمایه تولید: کشور های در حال توسعه عمدتاً دو مشکل کسری مازاد پرداخت و تورم بالا در اقتصادشان دارند. تلاش برای تثبیت تراز پرداخت ها غالباً از طریق کاهش سطح مصرف داخلی و هزینه های دولتی و خصوصی صورت می گیرد. در چنین مواقعی دولت ها از طریق کنترل رشد پول و با اجرای سیاست های کاهش هزینه ها، شرایطی را برای تزریق پول به ذخایر خارجی (ارزها) فراهم می آورند و از این طریق بدهی های خارجی را کاهش داده و تعدیل می کنند. در چنین وضعیتی، عواید حاصل از تجارت رسمی مواد مخدر می تواند به عنوان منبع تامین سرمایه جهت تثبیت تراز پرداخت بدون اجرای سیاست انقباض مالی و بدون تحمیل شرایط دشوار عمل کند.

نتیجه گیری:

سوءمصرف مواد مخدر در قرن جدیدی تبدیل به معضلی برای اکثر کشورهای جهان شده است به گونه ای که راه های مختلفی جهت کنترل آن اندیشیده و اجرایی شده است. در ابتدا با اتخاذ رویکرد سرکوب گری کیفری، دولت ها از طریق قوه قهریه به دنبال برچیده شدن مواد مخدر بودند و تنها این اندیشه وجود داشت که می توان با دستگیری و بازداشت و منع مصرف و تولید و خرید و فروش آن ریشه مخدر ها را قطع کرد. بعد از مدتی دیدگاه پزشکی کنترل سوءمصرف مواد مخدر سر بلند کرد و ادعان داشت در کنار مسائل حقوقی و جزایی باید به افراد مصرف کننده و معتادان به دید بیمار نگاه کرد و نباید تنها آنها را مجرم تلقی کرد ولی این راهبرد به سرنوشت سیاست سخت کیفری دچار شود و آنهم نتوانست به اهداف از پیش تعیین شده خود نائل شود.

با تشکیل کنوانسیون ۱۹۸۸ مواد مخدر، نفس و چشم انداز تازه ای به عنوان «مدیریت سوءمصرف مواد مخدر» یا به عبارت نزدیک تر «کاهش آسیب از سوءمصرف مواد مخدر» در دل کشورها باز کرد. راهبرد جدید دیگر یک بعدی یا دو بعدی به مسئله اعتیاد نگاه نمی کرد بلکه آن را یک واقعه اجتماعی و پزشکی و حقوقی و اقتصادی و... نگاه می کرد که تنها با نگاه درمانی یا کیفری موضوع حل نمی شود. دیدگاه مدیریت سوءمصرف، پاشنه آشیل دیگر راهبردها یعنی عدم توجه به مباحث مالی و اقتصادی را به نقطه قوت خود تبدیل کرد. استراتژی مذکور در ابتدا به شناخت کامل از ویژگی و اثرات سوء تجارت آزاد مواد مخدر در بعد کلان می پردازد و سپس به تحلیل رفتار اقتصاد خرده مصرف کنندگان توجه می کند و در آخر مبانی علمی و اقتصادی خود را تشریح و جلوه های اجرایی خود را پایه گذاری می نماید.

بازار آزاد مواد مخدر در دنیای امروزی از سه ویژگی تقسیم کار منسجم بین عوامل مختلف از لحظه کشت تا توزیع و همچنین متحدالشکل و سراسری شدن در سطح جهانی و در آخر با استفاده از ابزارهای پولشویی و تبدیل وجه نامشروع به مشروع تبعیت می کند که چنین بازاری آثار مخربی در سطح کلان همچون تولید اقتصاد سایه در کشورهای در حال توسعه و محروم کردن دولت ها از مالیات بر درآمد تجارت مواد مخدر و جلوه گیری از سرمایه گذاری های مولد و توسعه صنعت گردشگری و کاهش ارزش پولی کشور و افزایش نقدینگی با ایجاد سیستم وام دهی غیر رسمی و در نهایت تورم و در سطح خرد با تولید جرم خرد در جامعه بر جای می گذارد.

مدیریت سوءمصرف مواد مخدر از با تبعیت از مبانی اقتصادی منسجم و علمی از قبیل، صرفه جویی در هزینه های اقتصادی دولت و ایجاد درآمد زایی برای دولت و کنترل آمار بیکاری و نرخ فقر و پاسداشت و حفظ نیروی انسانی و مولد کشور و ایجاد سرمایه لازم برای تولید ملی به اهداف رشد و توسعه سیاست اقتصادی کل کشور کمک کند و از سوی دیگر به دو هدف خود یعنی بهبود وضعیت سلامت و درمان مصرف کننده و خانواده او و کاهش آسیب از سوءمصرف و کنترل نرخ جرم دسترسی پیدا می کند.

منابع

فارسی

۱. اثرات تجارت مواد مخدر بر تثبیت اقتصاد کلان، حسین مختاریان، اعتیاد پژوهی سال اول پاییز ۱۳۸۲ شماره ۴
۲. ارزیابی مدل پول شوئی واکر در اقتصاد مواد مخدر ایران، اعظم رضایانی، فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی، جلد ۱ شماره ۴، سال ۱۳۸۲
۳. ارزیابی هزینه های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرائم مواد مخدر (با نگاه موردی به بند ۶ ماده ۸ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر)، سید حسین حسینی، سیده طاهره خبازبخادر، نسرین رضائی مقدم، صادق صفری، مجله اقتصاد پولی، مالی، دوره ۲۵، شماره ۱۵، شماره ۱۵ پایپی، اردیبهشت ۹۷
۴. اقتصاد توسعه از فقر تا ثروت ملل، یوجیرو هایامی، ترجمه غالمرضا آراد ارمکی، تهران، چاپ دوم، تهران، نی، (۱۳۹۲)
۵. اقتصاد مواد مخدر-برآورد هزینه در ایران، حسین مختاریان، علی هاشمی، مجله بررسی مسائل اجتماعی در ایران، سال اول، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۹

۶. امکان سنجی اجرای سیاست قانونی سازی مواد مخدر در نظام عدالت کیفری ایران با رویکرد تطبیقی، ازاده صادقی، مجله حقوق تطبیقی، دوره ۱۲، شماره ۲، دی ۱۴۰۰، ص ۵۷۱
۷. امنیت گرایبی سیاست جنایی، فاطمه قناد، مسعود اکبری، فصلنامه پژوهشی حقوق کیفری، دوره ۵، شماره ۱۸، شماره پیاپی ۱۸
۸. بازار مواد مخدر در ایران (قیمت، مصرف و تاثیرگذاری تولید خارجی)، فریبرز رییس دانا، مجله جامعه شناسی ایران، دوره ۵، شماره ۲، سال ۱۳۸۳
۹. بررسی ابعاد سیاستگذاری جرم دولتی در ایران، عباس شیری، فصل نامه سیاست گذاری عمومی، دوره ۶، شماره ۴، سال ۱۳۹۹
۱۰. بررسی اثر تسهیلات تکلیفی بر تورم در اقتصاد ایران با استفاده از مدل VAR، سید ابوالفضل وزیری، عباس یزدانی، مهدی صادقی شاهدانی، مجله اقتصاد پولی، مالی، دوره ۳۰، شماره پیاپی ۲۵، مرداد ۱۴۰۲
۱۱. بررسی اقتصادی رفتار مصرف کنندگان مواد مخدر، شهرزاد برومند، فصلنامه علمی اعتیاد پژوهشی، جلد ۱ شماره ۴، سال ۱۳۸۲
۱۲. بررسی مصرف مواد مخدر در میان معتادان مرد در ایران، عصمت فاضلی، فصلنامه علمی اعتیاد پژوهشی، دوره ۱، شماره ۱، سال ۱۳۹۳
۱۳. پیامدهای بحران مواد مخدر بر اقتصاد منطقه آسیای مرکزی، مجید بوالوردی، فصل نامه آسیای مرکزی و قفقاز دوره ۱۴، شماره ۶۱، شماره پیاپی ۶۱، خرداد ۱۳۸۷
۱۴. پیامدهای ناخواسته ی برنامه های پلیسی کنترل بازارهای خرید و فروش مواد مخدر، محمد فرجیها، ازاده صادقی، آموزه های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۳، بهار و تابستان ۱۳۹۶
۱۵. تبیین هم حرکتی پایه پولی و نقدینگی با تورم در اقتصاد ایران، با مقایسه عملکرد تحلیل موجد گسسته و پیوسته، حشمت الله فرخی بالاجاده، رامین خوچجانی، حمید آسایش، دوره ۸، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۶، دی ۱۴۰۰
۱۶. تحلیل اقتصادی- اجتماعی از تجارت مواد مخدر در جهان صلاح الدین قادری، فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی، دوره ۱، شماره ۴، سال ۱۳۸۲
۱۷. تطهیر درآمدهای قاچاق مواد مخدر در حقوق داخلی و اسناد بین الملل، رضا عباسپور، علی واعظ طبسی، آموزه های حقوق کیفری، دوره ۱۲، شماره ۹، شماره پیاپی ۹، تیر ۱۳۹۴

۱۸. جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، حسین میر محمد صادقی، چاپ چهارم، تهران، میزان،
۱۳۸۳
۱۹. خانواده و اعتیاد، حبیب آقا بخشی، فصلنامه علوم اجتماعی، دوره ۶، شماره ۱۰، شهریور
۱۳۷۷
۲۰. دایره المعارف اعتیاد و مواد مخدر، ماهیار اذر، سیما نوحی، انتشارات ارجمند، چاپ چهارم،
۱۳۹۸
۲۱. درنگی در جرم انگاری پول شویی، غفور خوئینی، حمید مسجد سرائی، سهیل کبیری،
مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۹، شماره ۱۷، پاییز و زمستان ۱۳۹۶
۲۲. سرعت بخشی به فرایند کیفری، سازوکاری برای پیشگیری از بزه کاری، امیرحسین نیازپور،
فصل نامه پژوهش حقوق و سیاست، سال دوازدهم، شماره ۲۸، سال ۱۳۸۹
۲۳. سیاست جنایی (داخلی و خارجی) مواد مخدر، علی اکبر باصری، انتشارات خرسندی، چاپ
اول، زمستان ۱۳۸۶
۲۴. علل بازگشت مجدد معتادان به اعتیاد به مواد افیونی در مراجعین مراکز ترک دولتی ترک
اعتیاد شهر همدان، کوروش امینی، پایان نامه کارشناسی ارشد-روان پرستاری، دانشگاه شهید
بهشتی، سال ۱۳۷۹
۲۵. علل تغییر الگوی مصرف مواد مخدر از کم خطر به پرخطر، مهناز امیرپور، محسن قربانی،
نشریه: رفاه اجتماعی، دوره ۱۳، شماره ۴۸، سال ۱۳۹۲
۲۶. مداخله های کاهش آسیب در نظام عدالت کیفری ایران، ایمان رحیمی پور، پایان نامه دکتری
تخصصی، دانشگاه تربیت مدرس، سال ۱۳۹۶
۲۷. مدیریت مبارزه با مواد مخدر در چند کشور «با تاکید بر ایران»، مرکز پژوهش های مجلس
شورای اسلامی، دفتر مطالعات سیاسی بهمن ۱۳۸۶
۲۸. نگاهی به قیمت و درآمد ناشی از مواد مخدر و سازمان دهی جنایی آن در جهان، دکتر
شهرزاد برومند، فصل نامه رفاه اجتماعی، سال سوم، شماره ۹
۲۹. نقش نظام بانکی در ایجاد یا کنترل تورم با تاکید بر اثر اعتبارات و تسهیلات سیستم بانکی،
محمد واعظ، عبدالله قنبری، انجمن علمی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مجموعه مقالات
نوزدهمین همایش بانکداری اسلامی، سال ۱۳۸۷

Greenwald, Glenn,(2009) "Drug Decriminalization in Portugal: Lessons for Creating Fair and Successful Drug Policies", Washington: Cato Institute

Henry Bosley(1987) Woolf Webster's New Collegiate Dictionary, Springfield: G. & C. Merriam Company

Hornby Oxford (1987)Advanced Learner's Dictionary of Current English, Oxford: Oxford University Press

Polak, F . (2000). "Thinking about drug law reform: some political dynamics of medicalization" Fordham Urb. LJ

Poulin, Christiane,(2006) Harm reduction policies and programs for youth, Canadian Center on Substance Abuse

Wayne Hall (1997)The recent Australian debate about the prohibition on cannabis

Yucel M, Solowij N, Respondek C. Regional (2008) brain abnormalities associated with long-term heavy cannabis use. Archives of General Psychiatry

سایت

<https://www.irna.ir/news/83831913> .۱

<http://www.odcco.org/palermo/convmain.html> .۲

<https://www.mashregnews.ir/news/872883> .۳